

Motion till riksdagen 2005/06:Ju489

av Tuve Skånberg och Mikael Oscarsson (kd)

Normöverföring och självkontroll i brottsförebyggande arbete

Förslag till riksdagsbeslut

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförts om normöverföring och självkontroll som strategi i det brottsförebyggande arbetet.

Motivering

När justitieutskottet i sitt betänkande 1995/96:JuU12 behandlade en kristdemokratisk motion om en annan huvudstrategi i brottsbekämpningen pekade man bl.a. på ett utskottsuttalande från 1991 som fastslår att "familjens betydelse knappast kan överskattas i det brottsförebyggande arbetet". Under de gångna åren kan man däremot konstatera att den sittande socialdemokratiska regeringen inte gjort några anmärkningsvärda ansatser att stärka familjen som institution.

Det finns ett behov av byte av huvudstrategi i det brottsförebyggande arbetet. Det behövs en ny insikt om den inre självkontrollens betydelse för ett bra liv över huvud taget. Speciell betydelse har den som brottsförebyggare. Denna insikt måste överföras till alla, föräldrar, barnomsorgspersonal och skolpersonal, som har barn omkring sig under de viktiga åren då barnen är mottagliga för detta. En effektiv kriminalpolitik måste bygga på insikten om hur man förebygger brott.

1996 presenterade den socialdemokratiska regeringen sitt nationella brottsförebyggande program – Allas vårt ansvar (Ds 1996:5), som 2001 följdes upp med skrivelsen Brott kan förebyggas! Utvecklingen av det brottsförebyggande arbetet (Skr.2000/01:62). Tyvärr bygger programmet på ett föråldrat institutionellt tänkande, och exempelvis nämns familjens grundläggande roll i det brottsförebyggande arbetet mera i förbigående.

Ett rättssamhälles uppbyggnad är en långsiktig process som förutsätter allmänhetens delaktighet och deltagande. Varje insats i det uppbyggande som

Fel! Okänt namn på

sker är unikt. Varje bärande värdesystem i ett rättssamhälle bygger på en process av införlivande av värden, värderingar och normer. Denna internalisering är speciellt viktig de allra första åren under uppväxten och fokuserar på familjens speciella ansvar. Men även andra signalgivare i denna process har stor kompletterande betydelse, t.ex. förskola, skola, idrotts- och ungdomsrelser, socialvård och olika medier. Tankegångarna om den brottspreventiva roll som denna internalisering och uppbyggande av en inre självkontroll har hos varje individ, har vunnit viss genklang i Sverige hos en del forskare och debattörer. Det är viktigt att de också får genomslag i den politiska debatten och framför allt i det politiska agerandet.

Det finns en naturlig mänsklig benägenhet att söka nöje och tillfredsställelse och att undvika smärta och lidande. Huvuddelen av alla brott är enkla, triviala, lätta åtgärder som syftar till att tillfredsställa ögonblickets önskningsar. Det är denna insikt som påverkat teorin om brist på en inre självkontroll som generell grund för brottslighet. Brott är enligt detta synsätt uttryck för kortsiktig, omedelbar tillfredsställelse av egenintresset som uppnås genom handlingar där tvång och bedrägeri används.

Träning i självkontroll

Det finns en gemensam struktur och ett gemensamt orsakssammanhang för alla handlingar som förknippas med brott. Teorin går ut på att det är människor, som inte tränats i inre självkontroll, de som inte fått ett felaktigt beteende korrigerat, som har benägenhet att begå brott. Inte så att alla med låg inre kontroll begår brott, men denna faktor utgör så att säga disponibilitet för brottslighet. Hög självkontroll åstadkoms enligt forskarna bara genom internaliseringen. Brott är enligt detta synsätt en del av ett bredare spektrum av avvikande beteende. Brottslingen tycks ha liten kontroll över de egna önskningarna. När sådana önskingar kommer i konflikt med långvariga intressen, är det de som saknar självkontroll som agerar utifrån ögonblickets önskan, medan de med högre självkontroll styrs av de restriktioner som agerandets konsekvenser medför för familj, vänner och samhället i stort. Valet för den med bristande självkontroll blir kortsiktiga fördelar framför långsiktiga kostnader. Det kriminella agerandet styrs alltså främst av kortsiktigt nöje och bara i andra hand av hotet om långvarig bestraffning. Det faktum att nöje och bestraffning är tidsavvägda i sina överväganden är av enorm betydelse för effektiviteten i sanktionerande system.

Idén om låg självkontroll är kompatibel med observationen att kriminella handlingar sällan kräver någon speciell duglighet, behov eller motivation: De är i denna mening tillgängliga för alla. Brist på självkontroll förutsätter inte brott och kan motverkas av situationens förutsättningar eller andra hämmande egenskaper hos individen. Det måste alltså slås fast att brott inte är någon automatisk eller nödvändig konsekvens av låg självkontroll. Man skulle kunna säga att låg självkontroll är en nödvändig men inte en tillräcklig förutsättning för brott. Brott är kortsiktiga, kringgårdade händelser som förutsätter

Fel! Okänt namn på

en särskild uppsättning nödvändiga villkor. Dit hör t.ex. aktivitet, tillfälle, motståndare, offer, varor, fysisk tillgänglighet och frånvaro av hot om omedelbar bestraffning. Dessa villkor kan förändras utifrån tids- och rumspektiv, och påverkar därmed brottsfrekvensen. Självkontroll däremot hänför sig till relativt stabila skillnader mellan individer i benägenheten att begå brott eller likvärdiga handlingar. Kriminella handlingar kan karaktäriseras på följande sätt:

- a) De innebär omedelbar belöning av önskningar. Det tenderar till en "här och nu"-orientering hos personer som saknar självkontroll.
- b) De innebär lätta och enkla belöningar. Man tenderar att sakna uthållighet, tålmod eller motståndskraft.
- c) De är riskfyllda och spännande. Man tenderar att vara äventyrlig, aktiv och "fysisk" (i motsats till verbal).
- d) De innebär få eller magra långsiktiga vinster. Interferens finns ofta därför med långsiktiga problem med jobb, familj och vänner, dvs. brist på stabilitet i relationer, man visar lite intresse för konsekvenser på lång sikt.
- e) De kräver i allmänhet inte särskilt stor skicklighet eller planering.
- f) De resulterar i smärta och besvär för offret, dvs. förövarna tenderar att vara självcentrerade, likgiltiga eller okänsliga inför andras lidande och behov (det betyder inte att brottslingar är ovänliga och osällskapliga, tvärtom kan de ha upptäckt de enkla och lätta kortsiktiga belöningarna av charm och generositet).
- g) Människor som saknar självkontroll tenderar även att följa omedelbara impulser som inte är kriminella. Man tenderar att ha minimal tolerans inför frustrationer och liten möjlighet att svara på konflikter genom verbala aktiviteter (hellre fysiska).

Mycket tyder på att en effektiv internalisering, dvs. uppbyggande av ett värdesystem och en inre självkontroll, för det mesta är möjlig oavsett individuella egenskaper. Detta fokuserar på barnuppfostran. För att lära ett barn självkontroll förutsätts:

- 1) styrande av barnets beteende
- 2) registrerande av avvikande beteende samt
- 3) korrigerande av sådant beteende.

Föräldrars omsorg för välgång och beteende hos barnet är ett nödvändigt villkor för en framgångsrik uppfostran. Tillsyn och notering av bristande självkontroll, korrigerande av felaktigt beteende är centrala. Korrigeringen behöver inte vara legal eller fysisk. En missnöjesyttring från en människa som bryr sig om en är en av de mest verkningsfulla sanktionerna. Att bygga upp självkontroll har alltså inget med grymhet eller hårdhet att göra. Men det är värt att notera att belöningar för korrekt beteende inte är tillräckligt för att bygga upp en självkontroll. Felaktigt beteende måste korrigeras. Utifrån denna syn på brott och brottslingar kan en del viktiga iakttagelser göras och vissa slutsatser dras. Låg självkontroll hos en generation leder till hög risk för låg självkontroll även hos nästa. Skillnaderna i benägenhet för brott (dvs. grad av självkontroll) är relativt stabil över längre perioder för enskilda individer.

Fel! Okänt namn på

De viktiga ungdomsåren

Empiriska studier visar att olika typer av brottslighet ofta har en likartad ålderskurva. Den växer från 10–11-årsåldern kraftigt upp till en kulmen kring 17, 18 år varefter den avklingar. Brott är alltså i hög grad kopplat till ungdom (tonåren), dessutom till situationer av tillgänglighet och av undvikande av upptäckt. I alla samhällen är familjestabilitet positivt korrelerad med avsaknaden av brott. Det finns ett gammalt talesätt att ”tillfället gör tjuven”. Det är en felaktig slutsats utifrån denna analys. En människa som införlivat sitt samhälles värdesystem och lärt sig inre självkontroll förändras inte av att tillfälle till brott ges. Huvuddelen av forskningen visar att åtgärder från det traditionella kriminalpolitiska systemet har liten betydelse för brottens omfattning. Med traditionell kriminalpolitik avses då antingen teorin om att omständigheterna skapar brottslingen eller dess motsats att det bara är höga straff som avhåller från brottslighet. Dessvärre lever de huvudlinjerna kvar även i den svenska politiska debatten. Det är dags att frigöra sig från dessa teorier. Politiken borde i stället inriktas främst på familj men också på den kompletterande internalisering som förskola och skola kan ge samt på den övriga livsmiljöns signaler, vilka kan påverka graden av uppbyggande av självkontroll. Prevention måste alltså vara huvudstråket i ambitionen att vända brottskurvorna nedåt.

Lasse Strömstedt brukar peka på att en uppskjuten alkoholdebut skulle påverka brottsbenägenheten under ungdomsåren. Tidiga alkoholvanor leder lätt över i andra drogvanor, vilka i sin tur kräver stora pengar. Stora pengar kan bara hämtas in genom brottslighet. Detta råd att aktivt bidra till uppskjuten (eller förhindrad) alkoholdebut överensstämmer med teorin för självkontroll. Vuxnas insatser betyder något för att få barn och unga att avstå från omedelbar tillfredsställelse till förmån för långsiktiga vinster. Detta enkla synsätt kan alla oavsett utbildning bidra med i internaliseringsarbetet. Föräldrar och andra vuxna som har ansvar för barnuppfostran är alltså en viktig målgrupp i den effektiva politik som är möjlig att bedriva. Höjd upptäcktsrisk, fasthet och konsekvens är viktiga signaler i detta preventiva arbete. De försök med ungdomspolisering som gjorts tyder på att ett sådant arbete är framgångsrikt. Det torde stå klart att inriktningen av politiken att begränsa brottsligheten får helt nya dimensioner med det synsätt som redovisas ovan jämfört med t.ex. de som regeringen anvisat i sitt nationella brottsförebyggande program. Det är klart viktigt att ha ett fungerande rättssystem i form av polis, åklagare, advokater, domstolar och kriminalvårdsinrättningar. Formerna för dessa insatser skall givetvis diskuteras och penetreras. Men skall vi ha en politik som bryter brottskurvan nedåt krävs mycket mer.

Huvudlinjer i brottsförebyggande

Det är mycket viktigt att påverka den s.k. tillfällesstrukturen, dvs. att minimera tillfällena till brott genom olika säkerhetsåtgärder. Det skulle kunna

Fel! Okänt namn på

minska brottsfrekvensen, men inte brottsbenägenheten. Den preventiva huvudstrategin bör bygga på flera olika ansatser. Den anknyter också nära till den omvärldsanalys som framgår av en bok utgiven av Rikspolisstyrelsen, skriven av Per-Olof Wikström, professor i kriminologi, och Marie Torstensson, docent i sociologi: *Brottsprevention och problemorienterat polisarbete* (1995). Huvudlinjen i den brottsförebyggande strategin måste enligt författarna bygga på följande inriktningar:

- 1) Kraftfulla insatser för att medvetandegöra föräldrar om betydelsen av uppbyggande av en inre självkontroll hos barn och ungdom.
- 2) Motsvarande insatser för alla andra som är involverade i barns uppfostran, t.ex. förskola och skola, socialvård samt andra institutioner.
- 3) Kraftfullt informerande insatser för att klargöra betydelsen av uppskjuten alkoholdebut för förhindrande av brottslighet.

Självfallet skall åtgärder också vidtas för att minska tillfällena till brott, men för att förhindra nyrekryteringen handlar det främst om att en brottspreventiv huvudstrategi måste vara inriktad på fostran och värdeöverföring i familjen.

Stockholm den 28 september 2005

Tuve Skånberg (kd)

Mikael Oscarsson (kd)